

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Opiskelijakirjaston verkkojulkaisu 2006

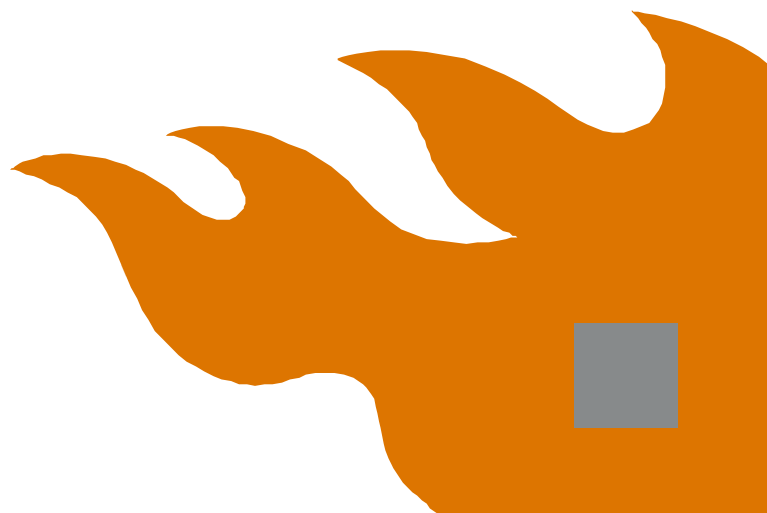
Palvelustyöstä konttoristiin. Naisten työhönoosallistuminen 1880-1940.

Kaarina Vattula

Julkaisija: Helsinki: Suomen historiallinen seura, 1981
Julkaisu: När samhället förändras = Kun yhteiskunta muuttuu/
redaktionskommitté: Yrjö Kaukiainen ... et al.
Juhlakirja Sven Erik Åströmin täyttäessä 60 vuotta 3.
elokuuta 1981.
Historiallinen arkisto 76(1981).
ISSN 0073-2540
s. 63-90

Tämä aineisto on julkaistu verkossa oikeudenhaltijoiden luvalla. Aineistoa ei saa kopioida, levittää tai saattaa muuten yleisön saataviin ilman oikeudenhaltijoiden lupaa. Aineiston verkko-osoitteeseen saa viitata vapaasti. Aineistoa saa opiskelua, opettamista ja tutkimusta varten tulostaa omaan käyttöön muutamia kappaleita.

www.opiskelijakirjasto.lib.helsinki.fi
opiskelijakirjasto-info@helsinki.fi

Kaarina Vattula

Palvelustyöstä konttoristiin — naisten työhönoosallistuminen 1880—1940

"Uusi nainen — kuka hän on?" kysyy Aleksandra Kollontai vuonna 1913 julkaisemansa artikkelin alussa. Kirjailijan mukaan hän on elämän välttämättömyyden kovan vasaran takoma nainen, jolla on uusi sielunlaatu, uusia tarpeita ja uusi elämäntavot. Nämä naiset tulevat päivänsijassa laajoina, harmaina joukkoina työläiskortteista ja vaeltavat loputtomana jonona tehtaisiin ja konttoreihin.¹ Onko hän Minna Canthin työmiehen vaimo, Juhani Ahon papin tytär vaiko vasta Hella Wuolijoen Juurakon Hulda?

Naisen yhteiskunnallisen aseman määrittäminen ei ole helppo tehtävä. Friedrich Engelsin teos "Perheen, yksityisomaisuuden ja valtion alkuperä" on naistutkimuksen klassikko. Engelsin jäljessä ovat kulkeneet August Bebel ja Aleksandra Kollontai.² Nämä marxilaiset tutkijat ovat hahmottaneet naisen aseman kehityksen eri yhteiskuntamuodoissa. Keskeisenä lähtökohtana on ollut ajatus, että naisen asema yhteiskunnassa ja perheessä on aina ollut kiinteässä ja erottamattomassa yhteydessä yhteiskunnan taloudellisiin kehitysvaiheisiin.³ Samoin naisen vapautumisen edellytyksenä on ollut osallistuminen yhteiskunnalliseen, tuotannolliseen työhön ja siirtyminen pois yksityistaloudellisesta kotityöstä.⁴ Yhteiskunnallisesti tuottavaksi työkseen on luokiteltu naisen työ kodin ulkopuolella: tehtaissa, konttoreissa, luokkahuoneissa. Työn kotona on katsottu olevan tuottamatonta vastakohtana tuottavalle työlle työpaikoilla. Yhteiskunnan muuttuessa on naisen ansiotyöhön osallistumisen lisääntyminen merkinnyt hänen siirtymistään perinteisestä paikastaan kotoa "moderniin" asemaan työn maailmassa,⁵

-
1. Aleksandra Kollontai, *Den nya kvinnan*, Södertälje 1979, s. 13.
 2. August Bebel, *Nainen ja sosialismi*, (2. painos), Vaasa 1976; Aleksandra Kollontai, *Naisen asema*, Helsinki 1973; Aleksandra Kollontai, *Kvinnans kamp för ekonomisk frigörelse*, S.l. 1975.
 3. Kollontai, *Naisen asema*, s. 13.
 4. F. Engels, *Perheen, yksityisomaisuuden ja valtion alkuperä*, (2. painos), Moskova 1974, s. 211—212.
 5. Katso esim. Joan W. Scott & Louise A. Tilly, *Women, Work and Family*, S.l. 1978 ja samojen tekijöiden artikkeli *Women's Work and the Family in Nineteenth-Cen-*

Naisten lisääntyvä palkkatyö on liitetty kapitalistisen suurteollisuuden syntyyn ja erityisesti koneiden käyttöön-ottoon tuotannossa. Kapitalistisen tuotantotavan ja sen vaatimuksiin mukautuvan yhteiskunnallisen kehityksen on katsottu vaikuttaneen eri kansanluokkien keskinäisiin suhteisiin. Heidi Hartman on todennut, että palkkatyön syntymisellä ja tuotantoyksikön laajentumisella on ollut suurempi vaikutus naisen kuin miehen asemaan.⁶ Toisaalta on esitetty, että teollistuminen ei ainakaan alkuvaiheessaan aiheuttanut kovinkaan radikaalia muutosta naisen todelliseen asemaan.⁷

'Ennen suurta teollisuutta'

Perinteinen sääty-yhteiskunta perustui tarkoin määrättyihin oikeuksiin ja velvollisuuksiin. Jokaisella oli oma paikkansa, joka määräytyi syntyperän perusteella. Naiset olivat vailla täysivaltaisuutta ja sekä taloudellisia että poliittisia oikeuksia. Vuoden 1734 lain mukaan nainen oli aviomiehen tai isän edusmiehisyyden alainen.⁸

Sääty-yhteiskunnassa myös osallistuminen työntekoon oli etukäteen määrätty. Aateliin kuuluvassa perheessä ei välttämättä kukaan osallistunut tuotantoon. Kaarlo Wirilanderin mukaan "naisväellä oli säätyläistössä varsinkin aikakauden alkupuolella vielä kädet täynnä monitouhaisen taloudenpidon vaatimia kotiaskareita".⁹ 1700-luvulta lähtien säätyläiset alkoivat sekä kaupunkioloissa että maaseudun herraskartanoissa vieroksua taloustöiden henkilökohtaista suorittamista.¹⁰ Säädyllisen "joutilaisuuden" muoti levisi myös kauppaporvariston ylimmän kerroksen naisten keskuuteen.

Porvaristoon kuuluvassa käsityöläisperheessä perhe sen sijaan tavallisesti muodosti talousyksikön, jossa vaimo, muut perheenjäsenet ja lapset osallistuivat työntekoon. Myös talonpoikaisperhe oli tuotantoyksikkö, jossa kaikki jäsenet suorittivat työtehtäviä.¹¹ Naistyövoima käytettiin talossa osaksi maanviljelyksessä ja osaksi kotitalou-

ture Europe teoksessa *The Economics of Women and Work*, Bungay 1980.

6. Heidi Hartman, *Capitalism, Patriarchy and Job Segregation by Sex, Capitalist Patriarchy and the Case for Socialist Feminism*, New York 1979, s. 212.

7. Scott & Tilly, *mt.* s. 1—8.

8. Elina Haavio-Mannila, *Suomalainen nainen ja mies. Asema ja muuttuvat roolit*. Porvoo 1970, s. 48—54. Naisen oikeudellinen asema alkoi muuttua 1860-luvulta lähtien. Hän saavutti sekä täysivaltaisuuden että vähitellen oikeuden lähes kaikkiin ammatteihin ja koulutusmahdollisuuksiin. Tämän nk. emansipaatiokauden aikana 1860-luvulta 1920-luvun lopulle nainen oli periaatteessa saavuttanut lähes täydellisen oikeudellisen tasa-arvon.

9. Kaarlo Wirilander, *Herrasväkeä. Suomen säätyläistö 1721-1870*, Forssa 1974, s 57

10. Wirilander, *mt.* s. 57.

11. Katso esim. Riitta Jallinoja, *Naisten palkkatyön yleistyminen, Naisnäkökulmia*, Juva 1979; Scott & Tilly, *mt.*; Karin Widerberg, *Kvinnor, klasser och lagar 1759-1980* Stockholm 1980.

nessa.¹² Säätyjen ulkopuolella olevassa maalais- ja kaupunkilaisproletariaatin ryhmässä toimeentulo hankittiin milloin minkinlaisilla työansioilla pääasiassa kodin ulkopuolella.

Säätyläistössä kehittynyt naisten "joutilaisuuden" muoti sisälsi 1800-luvulla levinneen tavan mukaan kulttuuri- ja hyväntekeväisysharrastuksia.¹³ Muissa käsitellyissä ryhmissä kaikki naiset olivat osallistuneet työntekoon pääasiallisesti perheen piirissä. Kun tuotanto pitkälti perustui lihasvoimaan ja ihmiskäsien käyttöön, riitti työtä periaatteessa kaikille. Naisen taloudellisen-sosiaalisen aseman määräsivät varhais-teollisena aikakautena lähinnä perheen (ruokakunnan) taloudelliset resurssit ja tarpeet.¹⁴

Suomen väestön valtaosa (n. 90 %) sai viime vuosisadalla toimeentulonsa maataloudesta. Muiden elinkeinojen osuus kasvoi 1800-luvun alkupuoliskolla vain muutamalla prosentilla.¹⁵ Mitkä olivat varhais-teollisen aikakauden naisille tarjoamat ansiomahdollisuudet oman perheen ulkopuolella? Kysymys ei ole kovinkaan relevantti, koska rahaa ei käytetty juuri lainkaan ja kaikki mitä tarvittiin tuotettiin oman perheen piirissä. Toisaalta voimme myös kysyä, miksi ylipäänsä nuorten tyttöjen tuli lähteä työhön kodin ulkopuolelle? Maaseudulla nuorella työllä oli mahdollisuus hakeutua vain piiiaksi naapuritaloon tai kauemmaksi. Avioiduttuaan, mikä yleensä tapahtui, hän jatkoi työtä oman perheen tarpeiden ja resurssien tarjoamissa puitteissa. Maataloudessa naisella oli tavallaan vain kaksi roolia: piian ja emännän.¹⁶

Kaupungeissa naisten ansiomahdollisuudet olivat yhtä rajoitetut. Nuorille naisille työtilaisuuksia olivat palvelupaikat kaupunkiperheissä tai sitten suorastaan prostituutio. Parhaassa tapauksessa Patricia Brancan mukaan palvelustyttö avioituu käsityöläisen kanssa ja jatkaa työskentelyään verstaassa "avustavana perheenjäsenenä".¹⁷ Huonoimmassa vaihtoehdossa hän joutuu omien ansioidensa varaan koko loppuiäkseen ja tässä tapauksessa hänen elämänsä kulkee lähellä olemassaolon nolla- ja nälkärajaa. Kuviossa 1 on kuvattu kaupunkien palvelijattarien (sis. taloudenhoitajattaret), leskien ja naimattomien naisten sekä teollisuuden naistyöntekijäin lukumäärän kehitystä vuosina 1845—75.

Kuvatusta naisryhmistä suurin oli kaupunkien palvelijattaret. V.

12. Jallinoja, *ma.* s. 18—20; Ilmar Taive, *Suomen kansankulttuuri. Historiallisia päälinjoja*, Mikkeli 1979, s. 158—160.

13. Katso esim. Wirilander, *mt.*; Sven-Erik Åström, *Kuinka herrasväenrouvat löysivät köyhälistön*, *Heikki Waris ja 15 tohtoria*, Porvoo, s. 17.

14. Vrt. nootti 11; Patricia Branca, *Women in Europe since 1750* London 1978 s. 17—18.

15. Arvo M. Soinen, *Maatalous, Suomen taloushistoria 1*, Helsinki 1980, s. 386.

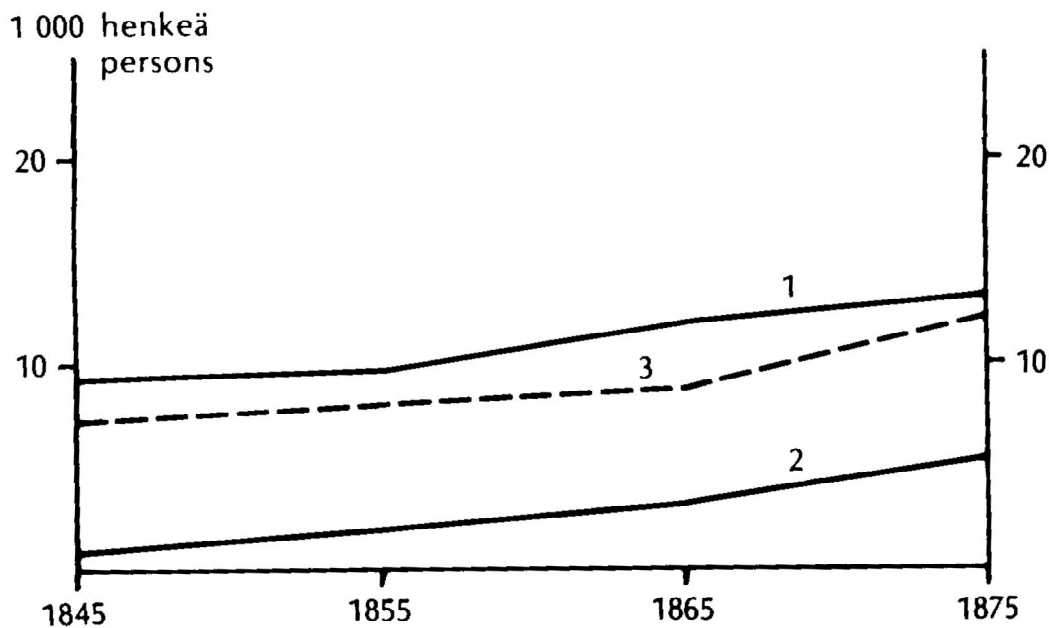
16. Katso esim. Talve, *mt.* s. 155—160.

17. Branca, *mt.* s. 21.

1845 heitä oli kaikkiaan noin 9 000 ja 30 vuotta myöhemmin lähes 13 000. Vuonna 1870 oli esimerkiksi Helsingissä ja Turussa 71 % kaikista ammatista toimivista naisista palvelijattaria.¹⁸ Sven-Erik Åströmin sanojen mukaan ”se oli oikeastaan ainoa säädyllinen naisten ammatti, joka oli olemassa ennen suurta teollisuutta”.¹⁹ Kaiken kaikkiaan palvelusväen merkitystä varhaisteollisen ajan kaupungeissa kuvaa se, että vuosina 1840-70 henkilökohtaisista palveluksista elävä väestö, jossa suurimpana ryhmänä olivat naispalvelijat, oli likimain yhtä suuri kuin kaupasta tai liikenteestä noina vuosina toi-

Kuvio 1. *Palvelijattarien, leskien ja naimattomien naisten lukumäärä kaupungeissa sekä tehdasteollisuuden naistyöntekijöiden määrä 1845–1875*

Figure 1. *The number of domestic servants, widows and unmarried women in towns and the number of female factory workers 1845–1875*

Kaupunkien palvelijattaria (sis. taloudenhoitajattaret). *Domestic servants in towns (incl. housekeepers).*

1. Tehdasteollisuuden naistyöntekijöitä. *Female factory workers.*

2. Leskiä, naimattomia naisia ym. kaupungeissa (sis. lesket, jotka ovat muiden palveluksessa, työläisten lesket, naimattomat naiset, jotka eivät ole palveluksessa ym.). *Widows, unmarried women etc. in towns (incl. gainfully employed widows, widows of manual labourers, unmarried women without employment etc).*

Lähde: Riitta Hjerppe & Per Schybergson, *Kvinnoarbetare i Finlands industri ca. 1850—1913, Helsingin yliopiston talous- ja sosiaal historian laitoksen tiedonantoja 5, 1977, s. 4;*

O. K. Kilpi, *Suomen ammatissatoimiva väestö ja sen yhteiskunnalliset luokat vuosina 1815/75, II. Kaupungit*, Helsinki 1915, s. 33 ja s. 111, taulu 50.

18. Jallinoja, ma, s. 25

19. Åström, ma, s. 25

meentuloensa saava väestö (n. 10—14 % kaupunkien koko väestöstä).²⁰

Huomiota herättävän suuri oli myös leskien ja naimattomien naisten lukumäärä kaupungeissa. Vuonna 1875 heitä oli lähes sama määrä kuin palvelijattaria. Tehdasteollisuudessa sen sijaan oli naistyöntekijöitä vuonna 1845 vajaa tuhat, mutta heidän lukumääränsä kasvoi kyseisinä vuosina kuusinkertaiseksi ja oli vuonna 1875 noin puolet palvelijattarien lukumäärästä. Tehdasteollisuuden naistyöntekijäin määrän lisääntyminen 1840- ja 1850-luvulla johtui tekstiiliteollisuuden voimakkaasta kasvusta. Näitä naistyöntekijöitä käsitellään tuonnempana lähemmin.

Sen sijaan kaupunkien ja maaseudun käsityöammateissa, joissa työskenteli yli puolet teollisuuden ja käsityön työläisistä vuosina 1845—70 ei ollut tilastossa yhtään naispuolista työntekijää. Tämä luo sen harhan, etteivät naiset olisi osallistuneet käsityöammateissa ja -perheissä työntekoon. Näissä väestöryhmissä tuotanto perustui kuitenkin perhetalouteen. Sen piirissä nainen suoritti työtehtävänsä myös verstaissa, varsinkin maaseudulla.²¹ August Bebelin mukaan

"Koneitten laajeneva käyttö ja parannukset, tuotannon yksinkertaisemmaksi käyminen työnjaon kautta, kasvava kilpataistelu kapitalistien kesken, kuin myöskin markkinoilla kilvoittelevat teollisuusmaat suosivat naistyön yhä laajenevaa käyttöön ottamista."²²

Uudenaikaisen, kapitalistisen tehdasteollisuuden alkuvaiheet sijoitetaan meillä 1840-luvulle. Ensimmäiset suuret yksiköt olivat puuvillatehtaat Tampereella ja Forssassa.²³ Esimerkiksi tamperelainen Finlaysonin tehdas jalosti amerikkalaista puuvillaa ja myi lähes kaikki tuotteensa Pietariin, missä sen tuotteet kilpailivat mm. englantilaisten puuvillakankaiden kanssa. Tehtaassaan se käytti enimmäkseen lapsi- ja naistyövoimaa.²⁴ Per Schybergsonin mukaan varhasteollisena aikana tapahtunut teollisuuden tuotannon kasvu perustui osaksi lapsi- ja naistyövoiman hyväksikäyttöön. Naisten ja lasten yhteinen osuus oli vuonna 1870 niinkin suuri kuin 40 % koko tehdasteollisuuden työvoimasta. Naistyöntekijäin lukumäärä tehdasteollisuudessa vuonna 1875 oli arviolta noin 5 400 eli viidennes koko tehdasteollisuuden työvoimasta. Tuotannon monipuolistuminen vä-

20. Arvi Raivio, Suomen väestön elinkeinoryhmitys vuosina 1820—1870, *Väestötutkimuksen vuosikirja VI*, s. 33—35.

21. Per Schybergson, Barn- och kvinnoarbete i Finlands fabriksindustri vid mitten av 1800-talet, *HTF 1974*, s. 13; vrt. myös nootti 5.

22. Bebel, *mt.* s. 85.

23. Riitta Hjerpe & Per Schybergson, Kvinnoarbetare i Finlands industri ca. 1850—1913. *Helsingin yliopiston talous- ja sosiaalhistorian laitoksen tiedonantoja 5*, 1977, s. 1.

24. Antti Alanen — Pertti Haapala, Työväenluokan synty Tampereella. *Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia 37*, 1979, s. 22, 25.

hensi naisten suhteellista osuutta työvoimasta, mutta lisäsi kyllä heidän absoluuttista lukumääräänsä. Puuvillatehtaissa naisten (yli 15 v.) osuus oli keskimäärin 59 % työvoimasta vuosina 1845—70. Tupakkatehtaissa heidän osuutensa työvoimasta oli edellä mainittuina vuosina 23 %, mutta nousi 1880-luvulla 70 %:iin.²⁵

Tekstiiliteollisuuden "pumpuliflikat" olivat kuitenkin meillä kuten muuallakin ensimmäinen "uusi" nais-työntekijäryhmä, jonka alkanut teollinen kehitys loi. Heistä tuli liiankin vaalittu ajan symboli yhdessä "tupakkaenkeleiden" ja pienten "fosforitikkutyttöjen" kanssa. Valtaosa heistä oli hyvinkin nuoria ja siten naimattomia. Esimerkiksi Tampereella, josta kehittyi teollisuuden naisten oma kaupunki, vuonna 1875 kaikista naistyöntekijöistä oli 94 % naimattomia. Suurin osa Finlaysonin tehtaan työläisjoukosta oli lähtöisin maaseudun tilat-
tomasta ja köyhimmästä joukosta.²⁶ Näissä nuorissa tehtaan-työissä oli aikaisempaan verrattuna uutta se, että heidän yksinkertainen ja kuluttava työnsä oli nyt ensimmäisen kerran irroitettu perheen (oman tai vieraan) piiristä. Työpaikkana oli tehdas. Tosin työhönlähdön määräsivät perheen taloudelliset tarpeet eikä vielä voida kovinkaan paljon puhua yksilöllisestä ammattin valinnasta.

Uusille aloille, entistä runsaammin ansiotyöhön

Teollistumisprosessiin kuuluu kaikissa maissa työvoiman ja resurssien siirtyminen pois alkutuotannosta teollisuuteen, kauppaan ja palveluselinkeinoihin. Tuotanto kasvaa ja tehtaasta tulee tuotannollisen toiminnan keskus perheen sijaan.²⁷ Maa- ja metsätaloudesta eli vuonna 1880 75 % koko maan väestöstä ja vuonna 1930 vastaava luku oli 61 %. Naisten osuus kokonaissiirtymästä oli vieläkin suurempi, sillä alkutuotannossa oli naispuolisesta väestöstä vuonna 1880 kaikkiaan 76 %, mutta vuonna 1930 enää 59 %.²⁸ Suomen teollistumisen ja kaupungistumisen aiheuttamat suuret murrosten vuodet sijoitetaan yleensä aikaan 1860-luvulta 1910-luvun lopulle. Noina vuosina naiset muuttivat kaupunkiin lukuisammin in miehet, mikä on saanut Heikki Wariksen puhumaan kaupunkien "naisistumisesta". Vuosina 1860—1880 oli kaupungeissa noin 1100 naista tuhatta miestä kohden, kun vastaava luku maalaiskunnissa oli noin 1 050. Naisten enemmyys kaupungeissa kasvoi aina

25. Hjerppe & Schybergson, *mt.* s. 48 ja Schybergson, *ma.* s. 8.

26. Alanen — Haapala, *mt.* s. 35, 39.

27. Scott & Tilly, *ml.* s. 63.

28. Väestön elinkeino, Väestö elinkeinon mukaan kunnittain vuosina 1880—1975, *tilastollisia tiedonantoja* 63, s. 330; SVT VI:56:3 (Väestötilastoa).

vuoteen 1920 saakka, jolloin heitä oli noin 1 200 tuhatta miestä kohden.²⁹ Ajan ilmiöihin kuuluvat myös avioliittoisuuden lasku ja siviili-säätyjakautumassa tapahtuneet huomattavat muutokset.³⁰

Seuraavassa tarkastelen naisten ansiotyössä tapahtuneita muutoksia vuosina 1880—1940. Tarkastelun kohteena ovat nk. ammatissa toimivat naiset. Ammatissa toimiva väestö koostuu henkilöistä, jotka itse vastaavat toimeentulostaan sekä niistä perheenjäsenistä, jotka avustavat perheen päähenkilöitä näiden ammattitoiminnassa. Peruslähdeaineistona ovat kyseisinä vuosina tehdyt väestölaskennat. Tarkastelun ulkopuolelle olen jättänyt lähinnä puutteellisen lähdeaineiston vuoksi maa- ja metsätalouden ammatissa toimineet naiset, jotka kuitenkin kyseisenä aikana muodostivat lukumääräisesti suurimman naistyöntekijäryhmän.³¹

Vuonna 1880 oli naisten osuus maatalouden ulkopuolella ammatissa toimivista väestöstä runsas kolmannes (36 %) ja 1910-luvulta lähtien vuoteen 1940 saakka heidän osuutensa on ollut lähellä 40 %:ia. Taulukosta 1 havaitaan, että naisten jakautumisessa eri toimialoille tapahtui tarkasteltavina vuosina huomattaviakin muutoksia. Ajanjaksoa hallitseva piirre oli palvelijattarien suhteellisen osuuden pieneneminen ja etenkin teollisuustyöntekijäin osuuden kasvu. Eri ammattiryhmiä tarkastelen seuraavassa yksityiskohtaisemmin.

Palvelijattaret

Rahatalouden yleistyminen ja kaupunkien kasvu merkitsivät myös huomattavaa vilkastumista kaupassa ja liikenteessä sekä erilaisten palvelusten kysynnän lisääntymistä. Virkamieskunta laajeni ja sen säädynmukaiseen elämään kuului vielä vuosisadan vaihteessa palvelijatar tai useampiakin. Tämä merkitsi sitä, että kaupunkien kasva-

29. Katso esim. Heikki Waris, Yleinen väestönkehitys 1800-luvun puolivälin jälkeen, *Suomen Kulttuurihistoria IV*, Jyväskylä 1936, s. 15; Reino Lento, *Maassamuutto ja siihen vaikuttaneet tekijät Suomessa vuosina 1878-1939*, Helsinki 1951; Haavio —Mannila, *mt.* s. 39—40.

30. Katso esim. Kari Pitkäsén artikkeli tässä teoksessa.

31. SVT VI: 11, 22, 47, 56:3, 76:3, 98:2. Väestölaskentojen ammatti- ja elinkeinoryhmitys ei välttämättä ole paras mahdollinen ansiotyöhön osallistumisen mittari. Tutkittavana aikana väestölaskennat perustuivat kirkonkirjoihin ja niihin merkityt ammattitiedot olivat usein puutteellisia ja vanhentuneita. Vuosien 1880 ja 1890 tiedot sisältävät koko väestön ja vuodesta 1910 lähtien aineisto käsittää vain läsnä olevan väestön. Eri vuosien vertailtavuudesta katso esim. *Väestön elinkeino*, s. 5—10. Myös muista tietolähteistä kerätyt tiedot (esim. teollisuustilasto) saattavat poiketa tässä esitetyistä luvuista. Tämä tulee ottaa huomioon vertailtaessa eri lähteiden tietoja toisiinsa. Kuitenkin aineiston käyttöä puoltaa varauksista huolimatta se, että se on yhtenäinen koko väestön huomioiva elinkeinotilasto, jonka pohjalta voidaan karkeahko kehityskuva kyllä rakentaa. Katso myös Yrjö Kaukiaisén artikkeli tässä teoksessa.

Taulukko 1. Maatalouden ulkopuolella ammatissa toimivien naisten jakaantuminen toimialoittain 1880–1940, (%)

Table 1. Economically active women by sectors excluding agriculture in 1880–1940, (%)

Toimiala Sector	1880	1890	1910	1920	1930	1940
I Teollisuus ja käsityö	7.0	9.9	23.8	27.9	27.2	30.6
II Rakennustoiminta	0.4	0.5	0.8	1.4
III Kauppa	1.3	2.4	6.1	8.6	11.0	11.7
IV Raha- ja vakuutuslaitokset	0.4	1.3	1.7	1.5
V Liikenne	0.1	0.2	1.7	3.0	3.2	3.4
VI Julkinen hallinto	0.2	0.5	0.3	1.6	1.6	2.5
VII Koululaitos	0.8	1.6	3.5	4.0	4.7	4.2
VIII Terveystenhoito	0.6	1.1	2.3	3.4	4.2	4.6
IX Puhtaanapito	3.9	6.5	5.6
X Kahvila- ja ravintolatoiminta	0.5	0.7	1.6	3.0	4.3	5.3
XI Vapaat elinkeinot	0.2	0.4	0.2	1.0	1.5	1.1
XII Henkilöpalvelijat	28.6	27.3	18.3	15.9	16.1	11.8
XIII Sekatyöläiset	23.2	17.1	23.1	14.4	15.3	11.7
XIV Elinkeino tuntematon	33.7	32.4	18.6	15.6	8.4	4.7
Yhteensä, Total	100	100	100	100	100	100

I Industry and handicrafts, II Construction, III Commerce, IV Financing and insurance, V Transport and communication, VI Government services, VII Educational institutions, VIII Health services, IX Sanitation services, X Cafés and restaurants, XI Free occupations, XII Domestic servants, XIII Common labourers, XIV Occupation unknown

Lähde: Taulukko 2. Prosentit laskettu korottamattomista luvuista.

sa ja elinkeinotoiminnan vilkastuessa myös palvelijattarien tarve kasvoi. Lukumääräisesti suurimpana naistyöntekijöiden ryhmänä (tuntematonta elinkeinoa harjoittavat poisluettuna) he pysyivät meillä aina 1910-luvun kynnykselle. Vuonna 1880 palvelijattaria oli ollut lähemmäs 20 000 eli noin kolmannes maatalouden ulkopuolella ammatissa toimivista naisista. Vaikka palvelijattarien lukumäärä kaksinkertaistui vuosina 1880—1930 ammatin suhteellinen merkitys naisten työllistäjänä väheni.

Palveluspaikka oli usein nuoren tytön ensimmäinen etappi maaseudulta kaupunkiin muutettaessa. Maalta muuttaneella työllä ei tähän ammattiin tullessaan tarvinnut olla rahaa elääkseen ensimmäiseen palkkaan asti, kuten tehdastyöhön tultaessa.³² Palvelijattaret sijoituivat yksityisiin perheisiin ja heidän työhönsä olivat mm. ne kotityöt, joita he olivat oppineet jo lapsesta lähtien kotonaan ja joita perheenäiti tavallisesti teki korvauksetta.

Palvelijattaren ammatilla oli alhainen status; esimerkiksi ruotsalaisen tutkijan Kerstin Mobergin mukaan se oli työväestön keskuudessa aliarvostetuimpia ammatteja, johon saattoi joutua.³³ Ja elämän välttämättömyydestä siihen joutui. Palveluspaikka saattoi vaihdella käsityöläisperheestä professoriperheeseen. Käsityöläis- ja kauppiasperheessä palvelijattar saattoi osallistua myös tuotantoon varsinkin viime vuosisadan puolella, joten hän ei välttämättä ollut pelkkä henkilöpalvelijattar kuten virkamiesperheissä.³⁴ Kalenteri Suomen naisten työstä (julk. 1894) toteaa, että jokaisessa varakkaassa perheessä oli yksi tai kaksi naispalvelijaa.³⁵ 1800-luvun loppupuolella valtion virkamiehillä oli myös suhteellisesti erittäin korkeat palkat.³⁶ Tämän vuosisadan puolella kasvava ylempi toimihenkilökunta palkkasi itselleen naispalvelijoita. Ammatti säilytti pitkään aikaisempien perheammattien piirteitä: asuin- ja työympäristö olivat samoja, työtä tehtiin perheessä aamusta iltaan ilman määrättyä työaikaa.

Viime vuosisadan puolella eli palvelijattarista kaksi kolmasosaa kaupungeissa. Maaseudun virkamieskunnan kasvaessa myös palvelijattarien määrä siellä kasvoi. Maaseudulla³⁷ oli vuonna 1930 jo 40 % kaikista naispalvelijoista.

32. Tuula Karjalainen, Kansatieteellinen tutkimus Helsingin palvelijattarista vuosina 1918—1938, *Suomalais-ugrilaisen kansatieteen pro gradu -työ 1973, Helsingin yliopisto*, s. 39—41.

33. Kerstin Moberg, *Fran tjänstehjon till hembitrade. En kvinnlig laglönegrupp i den fackliga kampen 1903-1946*, Uppsala 1978, s. 25.

34. SVT VI: 11 ja 22; Alanen — Haapala, *ml.* s. 63, 98.

35. Kalenteri Suomen naisten työstä, (julk. Suomen Naisyhdistys), Helsinki 1894, s. 66.

36. Riitta Hjerppe—John Lefgren, Suomen tulonjakautuman kehityksestä 1881—1967, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja 1974*, s. 103.

37. SVT VI: 11, 22, 47, 56:3, 76:3, 98:2. Vuosina 1880 ja 1890 väestötilastossa käytettiin nimitystä palveluskunta. Näiltä vuosilta on maatalouselinkeinon palveluskunta kokonaisuudessaan jätetty pois. Vuosina 1910—40 maatalouselinkeinosta ovat mukana henkilökohtaiset palvelijat.

Palvelijattaren elämän kulusta meillä on kovin vähän tietoja ja Juurakon Huldaa tuskin voimme yleistää. Joitakin hajatietoja heidän elämästään on säilynyt. Tuula Karjalaisen pro gradu-työ Helsingin palvelijattarista vuosina 1918—1938 perustuu 33 vanhan palvelijattaren haastatteluun. Haastateltujen muistaman mukaan vajaa kolmannes heistä oli tullut pääkaupunkiin alle 20-vuotiaana. Palvelijattaret olivat tulleet useimmiten "köyhistä" tai "erittäin köyhistä" oloista.³⁸ Yleensä on todettu, että naispalvelijat olivat lapsettomia ja naimattomia. Naimisiin mennessään palvelijatar joutui jättämään palveluspaikkansa. Vuonna 1930 suurimmissa kaupungeissa kerätyistä väestölaskentatiedoista ilmenee, että emännöitsijöistä ja naispalvelijoista oli kaupungeissa naimisissa vain runsas prosentti (1.4 %).³⁹

Teollisuustyöntekijät

Teollisuus ja käsityö tarjosivat tilaston mukaan suhteellisen vähän työpaikkoja naisille viime vuosisadan puolella. Verrattuna palvelijattaren työhön tehdastyö oli uutta: työpaikkana oli tehdas, työaika oli määrätty tunneissa, työtehtävät tarkkaan määrättyjä ja perustuivat hierarkiseen komentojärjestelmään, palkka maksettiin pääasiassa rahana. Tehdas ja sen koneisto säätelivät elämän ja työn rytmin.

Teollisuudessa ja käsityössä työskenteli taulukon 2 mukaan vuonna 1890 alle 10 000 naista, kun samaan aikaan palvelijattaria oli reilusti kaksinkertainen määrä. Kokonaisuudessaan tämän elinkeinohaaran naistyöntekijäin määrä kasvoi nelinkertaiseksi vuodesta 1890 vuoteen 1910. 1910-luvulta lähtien teollisuudesta ja käsityöstä oli yksinään tullut naisten suurin työllistäjä maa- ja metsätalouden ulkopuolella. Vuonna 1930 toimialalla oli jo yli 60 000 naista eli runsaasti enemmän kuin palvelijattaria (37 400).

Aikakauden tyyppilinen kodin ulkopuolella ansiotyössä käyvä nainen oli siis teollisuustyöläinen. Edellisellä vuosisadalla hän oli ollut palvelijatar.⁴⁰ Taulukon lukuihin sisältyvät myös teollisuuden naispuoliset toimistotyöntekijät, joiden osuus alan naisista vuosina 1910—40 kasvoi noin 2 %:sta 4 %:iin.

Kuviossa 2 on esitetty vuosina 1885—1930 tapahtunut kehitys niillä teollisuuden aloilla, jotka työllistivät suhteellisesti eniten naisia. Tekstiiliteollisuuden valta naisten sieluihin jatkui edelleen aina

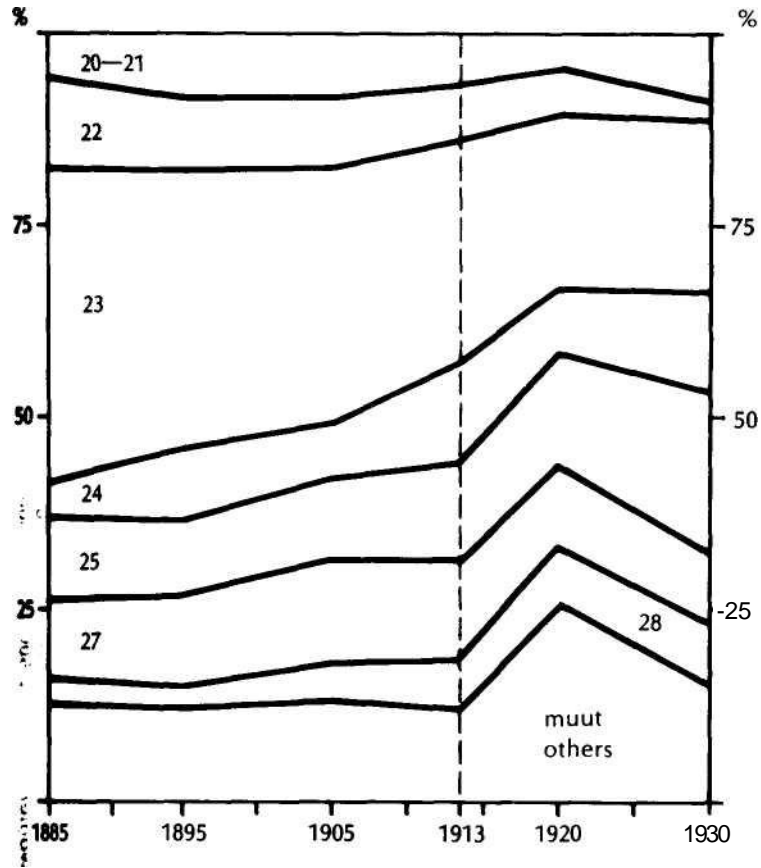
38. Karjalainen, *mk.* s. 42. Lukua tulee pitää erittäin epävarmana. Tosin Karjalaisen mukaan haastateltujen palvelijoiden ikä Helsinkiin tullessa täsmää kaupunkiin muuttaneiden naisten yleisen ikäjakauman kanssa. Haastatelluille palvelijoille ei työpaikka Helsingissä ollut useinkaan ensimmäinen palveluspaikka, s. 43.

39. A. Tunkelo, Naimisissa olevat naiset ammatinharjoittajina. *Tilastokatsauksia 1933*,

40. Vrt. Jallinoja, *ma.* s. 25.

Kuvio 2. Naispuolisten teollisuustyöntekijäin jakaantuminen toimialoittain 1885-1930

Figure 2. Female factory workers by sectors 1885-1930

21. Elintarvike- ja juomia valmistava teollisuus. *Manufacture of foodstuffs and beverages.*

22. Tupakkateollisuus. *Manufacture of tobacco.*

23. Tekstiiliteollisuus. *Textile industry.*

24. Vaatetusteollisuus. *Manufacture of clothing apparel.*

25. Puuteollisuus. *Wood processing industry.*

27. Paperiteollisuus. *Paper industry.*

28. Graafinen teollisuus. *Printing and publishing.*

26, 29-39, 51 Muu teollisuus. *Other.*

Lähde: Hjerppe & Schybergson, *mt.* s. 49, taulu 2; SVT XV/// A:37,47 (Teollisuustilasto).

Taulukko 2. *Maatalouden ulkopuolella ammatissa toimiva väestö toimialoittain 1880–1940*
 Table 2. *Economically active population by sectors excluding agriculture in 1880–1940*

Toimiala Sector	1880	1890	1910	1920	1930	1940
I Teollisuus ja käsityö siitä naisia, <i>of which women</i>	41 200 4 600	60 600 8 200	112 400 34 300	158 400 50 600	198 100 63 100	281 600 103 200
II Rakennustoiminta siitä naisia, <i>of which women</i>	14 400 500	16 700 900	30 100 1 900	44 000 4 600
III Kauppa siitä naisia, <i>of which women</i>	5 900 830	9 800 2 000	22 500 8 800	39 300 15 500	58 300 25 400	80 800 39 600
IV Raha- ja vakuutuslaitokset siitä naisia, <i>of which women</i>	1 300 580	4 300 2 400	7 000 3 800	8 800 5 000
V Liikenne siitä naisia, <i>of which women</i>	16 400 60	19 200 180	28 700 2 400	39 900 5 400	51 700 7 400	71 600 11 500
VI Julkinen hallinto siitä naisia, <i>of which women</i>	8 800 140	9 400 370	9 800 380	18 200 2 800	24 100 3 600	37 900 8 500
VII Koululaitos siitä naisia, <i>of which women</i>	1 700 530	2 900 1 300	8 800 5 100	12 000 7 200	16 800 10 900	21 700 14 100
VIII Terveystenhoito siitä naisia, <i>of which women</i>	1 100 390	2 000 890	5 000 3 300	8 500 6 200	12 800 9 800	19 600 15 500
IX Puhtaanapito siitä naisia, <i>of which women</i>	3 000 2 500	5 900 5 300	26 600 18 700

X	Kahvila- ja ravintolatoiminta siitä naisia, <i>of which women</i>	600 320	1 000 570	3 000 2 300	6 500 5 400	11 800 10 000	20 900 18 000
XI	Vapaat elinkeinot siitä naisia, <i>of which women</i>	440 160	760 300	1 900 240	4 500 1 800	8 500 3 500	9 300 3 600
XII	Henkilöpalvelijat ¹ siitä naisia, <i>of which women</i>	25 200 18 700	28 500 22 400	28 300 26 400	30 200 28 800	38 700 37 400	40 300 39 900
XIII	Sekatyöläiset siitä naisia, <i>of which women</i>	37 200 15 200	41 000 14 100	87 700 33 300	62 000 26 200	95 800 35 500	104 800 39 500
XIV	Elinkeino tuntematon siitä naisia, <i>of which women</i>	39 800 22 000	52 200 26 700	64 000 26 900	48 400 28 300	30 200 19 500	43 500 15 700
	Yhteensä <i>Total</i> siitä naisia, <i>of which women</i> %	181 200 65 400 36	233 200 82 400 35	387 800 144 400 37	448 900 181 400 40	583 900 231 900 40	811 300 337 300 42

1. Vuonna 1900 henkilöpalvelijattaria oli 28 400.

I Industry and handicrafts, II Construction, III Commerce, IV Financing and insurance, V Transport and communication, VI Government services, VII Educational institutions, VIII Health services, IX Sanitation services, X Cafés and restaurants, XI Free occupations, XII Domestic servants, XIII Common labourers, XIV Occupation unknown

Lähde: SVT VI:11, 22, 37, 47, 56:3, 76:3, 98:2 (Väestötilasto); Väestön elinkeino. Väestö elinkeinon mukaan vuosina 1880—1975. *Tilastollisia tiedonantoja* 63. Taulukon laadinnassa on käytetty samoja periaatteita kuin edellä mainitussa tilastojulkaisussa (katso *mt.* s. 8—9 ja liite 2, s. 346—347). Koko maatalouden ulkopuolella ammatissa toimivan väestön määrä eroaa jonkin verran julkaisun ”Väestön elinkeino” luvuista. Puuteollisuuden työnantajat ja päällystötö on tässä taulukossa kokonaisuudessaan luettu teollisuuteen ja käsityöhön vuosina 1910—30, työntekijät siirretty maa- ja metsätalouteen kuten Tilastokeskuksen *em.* julkaisussa. (Vuosi 1900 on jätetty taulukosta pois, koska kyseisen vuoden tiedot eivät ole vertailukelpoisia muiden vuosien tietojen kanssa. Katso myös nootti 33).

1920-luvulle saakka. Suomen teollinen kehitys on kuitenkin perustunut ensimmäistä vaihettaan lukuunottamatta ensisijaisesti puu- ja paperiteollisuuteen.⁴¹ Vaikka nämä alat olivat miehiä, niin naisia sijoittui sahoille sekä vaneri- ja paperitehtaisiin lukumääräisesti yhä runsaammin. Vuonna 1885 näiden kahden alan yhteinen osuus teollisuuden naistyöntekijöistä oli 21 % ja vuonna 1930 alat työllistivät melkein kolmanneksen teollisuuden kaikista naistyöntekijöistä (31 %). Puu- ja paperiteollisuudessa naiset sijoituivat osittain hyvinkin raskaisiin työtehtäviin.⁴² Vaateteollisuudessa työskentelevien naisten vähäinen osuus kuviossa 2 vuosina 1885—1913 johtuu siitä, että lähteenä olevassa teollisuustilastossa ei huomioitu ompelijattaria ja heihin verrattavia vaatetusalan käsityöläisiä.⁴³ Ompelijattaret olivat kuitenkin huomattava kaupungistumisen myötä syntyneen nk. uuden käsityön ryhmä. Heidän merkityksensä alkoi vähetä vasta vaateteollisuuden koneellistuessa ja tehdasmaistuessa 1920-luvulta lähtien.⁴⁴ Koko tarkasteltavan ajanjakson tekstiiliteollisuus hallitsi yksinään naisten tehdastyötä ja vielä vuonna 1930 sen piirissä työskenteli 12 400 naista. Elintarvike-, tekstiili- ja vaateteollisuus työllistivät vuonna 1930 lähemmäs puolet teollisuuselinkeinon piirissä työskentelevistä naisista.

1800-luvulla teollisuus ja käsityö olivat pääasiassa kaupunkielinkeinoja. Vain viidesosa teollisuustyössä olleista naisista eli silloin maaseudulla. Vaikka maaseudulle syntyi suuria tehdasyhdyskuntia, säilyi Tampere siitä huolimatta tehtaantytön kaupunkina. Sinne sijoittui 1900-luvun alkuvuosina 20—25 % koko maan teollisuuden naistyöntekijöistä.⁴⁵

Nuoria, alle 18 vuotiaita tyttöjä oli vuosisadan vaihteen tienoilla naistyöntekijöistä enää 12 %, sen sijaan edelleenkin suurin osa tehtaiden naistyöntekijöistä oli naimattomia (79 %) ja nuoria keski-ikänsä ollessa 27.6 vuotta.⁴⁶

Riitta Hjerppen ja Per Schybergsonin tekemän tutkimuksen mu-

41. Katso esim. Riitta Hjerppe — Kai Hoffman — Per Schybergson, *Industrin i Finland 1880—1980, TFIF 100 år. Tekniska föreningen i Finland 1880-1980*, Helsingfors 1980.

42. Hjerppe & Schybergson, *mt.* s. 15 ja Kai Hoffmanin artikkeli tässä teoksessa.

43. Teollisuustilaston muutoksista katso esim. Reino Hjerppe — Riitta Hjerppe — Kauko Mannermaa — O.E. Niitamo — Kaarlo Siltari, *Suomen teollisuus ja teollinen käsityö 1900-1965*, Suomen Pankin julkaisuja, Kasvututkimuksia VII, Helsinki 1976, s. 16—23 ja 63—67; Sakari Heikkinen — Riitta Hjerppe, *Suomen teollisuuden ja käsityön työllisyys 1860—1910, HAik 1/1978*. Artikkelin mukaan kenkä-, vaatetus- ja ompeluteollisuudessa valtaosa (84 %) työläisistä oli käsityöläisiä vuonna 1890.

44. Katso esim. Väinö Volonmaa, *Tampereen historia III. Itämaisesta sodasta suurlakon aikoihin*, Tampere 1932, s. 124; Vera Hjelt, *Tutkimus koskeva ompelijattarien ammattiloja Suomessa*, Työtilasto VI, Helsinki 1908; Vaatetustyöntekijäin työolot ja kotityö vuonna 1926, *Sosiaalinen Aikakauskirja 1927*.

45. SVT VI, kuten nooteissa 33 ja 37; Alanen — Haapala, *mt.* s. 89.

46. Hjerppe & Schybergson, *mt.* s. 52,

kaan oli kaksi kolmasosaa teollisuuden naistyöntekijöistä tullut tehdaspaikkakunnalle muualta. Useimmat eivät olleet nimenneet itselleen aikaisempaa ammattia, runsas kolmannes oli ollut lähinnä palkollisena maaseudulla ennen tuloaan tehdastyöhön. Tyypillinen tehtaantyttö avioitui aikanaan ja siirtyi pois "työelämästä" yleensä ensimmäisen lapsen syntymässä.⁴⁷

Naimisissa olevien naisten määrä teollisuudessa lisääntyi 1920-luvulta lähtien verrattuna aikaisempiin vuosiin. Esimerkiksi tekstiiliteollisuudessa oli naimisissa olevia ja leskiä ollut vuonna 1903 noin 15 % naispuolisista työntekijöistä, kun vastaava prosenttiluku v. 1929 oli 25 %. Samaten tapahtui siirtymistä vanhempiin ikäluokkiin alle 20-vuotiaiden osuuden vähetessä.⁴⁸ Suurimmissa kaupungeissa tehdyn väestölaskennan mukaan oli teollisuuden ja käsityön palveluksessa naimisissa olevia naisia vuonna 1930 niinkin runsaasti kuin 38 %. Suurimman ryhmän heistä muodostivat itsenäiset teollisuuden harjoittajat ja käsityöläiset. Sen sijaan varsinaisista tehtaantöntekijöistä oli naimisissa vain kuudesosa.⁴⁹ Naimisissa olevat naiset tulevat tärkeänä työntekijäryhmänä kuvaan mukaan vasta tämän vuosisadan puolivälin jälkeen. Ainoan poikkeuksen muodostivat jo varhain nk. raskaat teollisuudenalat kuten sahateollisuus, jossa jo v. 1914 naimisissa olevia naisia oli noin kolmasosa naistyöntekijöistä. Vastaavasti naisten keski-ikä sahateollisuudessa oli korkeampi (30.9 v.) kuin tehdastyössä keskimäärin.⁵⁰

Vuonna 1860 oli suurin osa Finlaysonin puuvillatehtaaseen tulleista työntekijöistä ollut lähtöisin maatyöväen piiristä. Vielä vuonna 1929 oli maatalous suurin yksittäinen elinkeinoryhmä, josta teollisuuteen lähdettiin. Näin ainakin tekstiiliteollisuudessa, sillä 38 % tekstiilitehtaisiin tulleista työistä oli maaseutuväestöstä lähtöisin.⁵¹

Voimme siis todeta, että ajanjaksolla 1880—1940 varsinaiset naispuoliset teollisuustyöntekijät olivat enimmäkseen nuoria ja naimattomia naisia. Useimmat heistä olivat lähtöisin maaseudun köyhemmistä väestökerroksista. Tätä kuvaa muuttaa — joskin vielä vähäisessä määrin — ajanjakson viime vuosikymmenillä naimisissa olevien naisten lisääntyvä osallistuminen tehdastyöhön.

Seka- ja tilapäistyöt

Tähän elinkeinoryhmään luen taulukosta 2 puhtaanapidon työn-

47. Hjerppe & Schybergson, *mt.* s. 26, 28 ja 53.

48. *SVT XXXII*: 75, (Sosiaalisia erikoistutkimuksia, Kutomateollisuuden työntekijäin olot vuonna 1929), s. 12—13.

49. Tunkelo, *ma.* s. 39—40.

50. Hjerppe & Schybergson, *mt.* s. 41, 52

51. *SVT XXXI* 1:15, s. 14.

tekijät, sekatyöväen ja ne, joiden elinkeino oli tuntematon. Viimeksi mainitut olivat vuosina 1880—90 suurin yksittäinen maatalouden ulkopuolella ammatissa toimivien naisten ryhmä. Siihen kohdistuu kuitenkin monta lähdekriittistä varausta, se sisältää mm. poissaolevaa väestöä.⁵² Varauksista huolimatta voimme todeta, että suurin osa maatalouden ulkopuolella ammatissa toimivista naisista eli viime vuosisadan puolella tilapäisillä ansioilla, ja että he tekivät mitä erilaisempia työtehtäviä laastin kannosta marjojen poimintaan. Miespuolisille seka- ja tilapäistyön tekijöille on kehittynyt vuosien kuluessa omia nimityksiä; souvari, jätkä, hanslankari, hamppari.⁵³ Selvästi samantyyppisiä vastineita ei ole syntynyt naispuolisista sekatyöläisistä lukuunottamatta ehkä siivoojaa, pyykkäriä, saunottajaa. Erilaisia tilapäistöitä tekevät naiset kuuluivat viime vuosisadan puolella yhtenä piirteenä kaupunkikuvaan. Selvästi on havaittavissa, että teollistuminen ja kaupungistuminen lisäsivät alkuvaiheessaan tämentyyppisten työntekijäin lukumäärää.⁵⁴ Väinö Voionmaa on luonnehtinut kaupunkien ulkotyöväkeä "surunlapsiksi".⁵⁵ Samaa nimitystä en henno käytä näistä naisista, vaikka siten olisinkin tietoisesti puolueellinen.

Kalenteri Suomen naisten työstä toteaa, että pesu, mankeloiminen ja siivous olivat sekä maaseudulla että kaupungeissa sivuelinkeino. Kalenterin mukaan työläisperheen vaimo tarvitessaan lisäansioita tarttuu näihin mahdollisuuksiin ensimmäiseksi. Tuskin erehdymme, jos sanomme, että myös kaupunkien sekatyöväestä suurin osa oli kotoisin maaseudun ammatittomasta ja omistamattomasta kansanluokasta. Aikaisempien vuosien siviilisäätö- ja ikäjakaumasta meillä ei ole tietoja, mutta esim. vuonna 1930 oli pesijättäristä naimisissa vajaa viidennes ja vastaavasti silittäjistä runsas viidennes, siis vähän useammat kuin esimerkiksi naispuolisista teollisuustyöntekijöistä.⁵⁶

Kauppa, liikenne ja ravintolatoiminta

Teollistuminen, ostokyvyn kasvu ja lainsäädännön muutokset kasvattivat kauppiasluokkaa voimakkaasti viime vuosisadan lopulta lähtien. Vuonna 1880 naisia työskenteli kauppaelinkeinossa vain vähän yli 800, mutta heidän lukumääränsä kasvoi nopeasti ja jo kymmenen

52. Katso nootti 33.

53. Katso esim. Yrjö Kaukiaisén artikkeli tässä teoksessa.

54. Osa tutkijoista lukee nämä ryhmät jo tyypillisesti varhaisteolliseen aikaan kuuluviksi, mitä ei sinänsä voida kiistää. Ks. esim. Michael Anderson, *Approaches to the History of the Western Family 1500-1914*, London 1980, s. 75—84.

55. Voionmaa, *mt.* s. 664.

56. Tunkelo, *ma.* s. 41.

vuoden kuluttua oli naispuolisia työntekijöitä ja kauppiaita runsaasti kaksinkertainen määrä. Vuonna 1940 naisia oli kaupan alalla yhtä lukuisasti kuin palvelijattarina eli noin 40 000. Kaupan alalla sekä konttorihenkilökunnan että palveluskunnan ryhmät olivat likimain yhtä suuret vuosina 1910—40.⁵⁷ Kaupan konttoreihin ja myymälätiskin taakse tuli siten aikaa myöten yhä runsaammin naisia.

Pankki- ja vakuutuslaitoksissa naistoimihenkilöiden lukumäärä kasvoi nelinkertaiseksi vuodesta 1910 vuoteen 1920. Vuonna 1930 näissä konttoreissa työskenteli kuitenkin vain n. 3 800 naista. Kahvila- ja ravintolatoiminta työllisti viime vuosisadan puolella kaiken kaikkiaan varsin vähän työntekijöitä eikä ammattia aina pidetty edes säädyllisenä työnä naisille. 1910-luvulta lähtien tämän elinkeinon työntekijämäärä lisääntyi ja heitä oli vuonna 1930 lähes kolme kertaa enemmän kuin esimerkiksi naispuolisia pankki- ja vakuutustoimihenkilöitä.

Liikenteen alalla oli 1880-luvun alussa vain 64 naispuolista työntekijää. Elinkeinoon kasvaessa naiset sijoituivat pääasiallisesti postin, lennättimen ja puhelimen palvelukseen sekä rautateiden konttorihenkilökuntaan.⁵⁸ Lähinnä nämä tehtävät muistuttivat julkisen hallinnon sekä pankki- ja vakuutuslaitosten naiskanslistien virkoja. Ammattiin pääsyn edellytykset tulevat esille lennätinlaitoksen päällikön, majuri Nybergin sanoissa hänen perustellessaan 1860-luvun puolivälissä naisten palkkaamista virastoonsa:

"Leskien ja neitojen joukossa on paljon sellaisia, joitten on vaikea ansaita jokapäiväinen leipänsä, vaikka ovatkin saaneet hyvän kasvatuksen ja perusteellisesti opiskelleet vieraita kieliä. Tottuneina elättämään itsensä ilman sivullisen apua he osaavat antaa arvoa jokaiselle saamalleen kopeekalle."⁵⁹

Lennätinlaitoksen sähköttäjäksi pyrkivän naisen oli osattava mm. hyvin venäjän, saksan, ranskan ja ruotsin tai englannin kieltä,⁶⁰ mikä oli huomattavan korkea kielitaitovaatimus ja edellytti laajaa yleiskoulutusta.

Voittopuolisesti kaupan, liikenteen ja ravintolatoiminnan ammatit olivat kaupunkilaisammattaja. Vuonna 1930 kaupan piirissä työskentelevistä naisista oli maaseudulla runsas viidesosa ja liikenteessä vastaavasti 39 %. Aikaisempina vuosikymmeninä oli maaseudun osuus naistyöntekijöistä ollut vieläkin vähäisempi.⁶¹

Vuonna 1907 tehdystä konttori- ja liikeapulaisten oloja käsittelevästä tutkimuksesta ilmenee, että näissä ammateissa oli vain minimaalisen vähän naimisissa olevia naisia ja leskiä (5 %). Kaikki nämä

57. SVT VI: 47, 56:3, 76:3, 98:2.

58. *Ibidem*.

59. Einar Risberg, *Suomen lennätinlaitoksen historia 1855-1955*, Helsinki 1959, s. 136.

60. Risberg, *mt.* s. 138.

61. Kuten nootissa 57.

naimisissa olevat naispuoliset liikeapulaiset olivat kaupungeissa.⁶² Kuva muuttui vajaan 20 vuodessa jonkin verran. Vastaavatyypissä tutkimuksessa vuodelta 1925 on naimisissa olevien naiskonttoristien ja liikeapulaisten osuus 12 % kaikista alalla toimivista naisista, vuonna 1930 suurimmissa kaupungeissa oli kauppiasta ja kaupustelijoista naimisissa runsas kolmannes, sen sijaan kauppa-apulaiset olivat valtaosaltaan edelleenkin naimattomia.⁶³ Täten voimme päätellä, että myös kaupassa ja liikenteessä nuoret naimattomat naiset olivat pääasiallisia naistyöntekijöitä kuten tehtaissakin.

Muut ammatit

Varhaisteollisessa yhteiskunnassa myös ylempien väestöryhmien naisten säädynmukainen toimeentulo oli riippuvaista perheen varoista ja miespuolisen perheenjäsenen työansioista. Työtilaisuuksia tarjosi käytännössä ainoastaan lähteminen seuraneidiksi tai kotiopettajattareksi muihin säätyläiskoteihin. Vuonna 1875 oli seuraneitejä (sis. kamarineitsyet) kaupungeissa noin 400.⁶⁴ Valtion vähälukuiset, korkeimmat virat olivat auki vain miehille. Opettajattaren virasta tuli säätyläisnaisen ensimmäinen virka ja vähitellen 1860-luvulta lähtien alettiin valtion virastojen ja laitosten alemmiksi toimihenkilöiksi nimittää naisia.⁶⁵ Näiden tehtävien tunnuspiirteenä oli vaatimus tiestä yleiskoulutustasosta, joka puuttui useilta edellä esitetyiltä ammattiryhmiltä. Koulutetut säätyläisnaiset muodostivat vain mitättömän osan naispuolisista työntekijöistä 1800-luvulla ja vielä tämän vuosisadan alussakin. Samaten myös virkapaikkoja oli vähän sekä miehille että naisille. Vähitellen virkanaisten luku on lisääntynyt koulutusmahdollisuuksien monipuolistuessa, palvelus- ja toimisto-ammattien lisääntyessä ja teollistumiskehityksen vakiintuessa. Nais-opettajia oli vuonna 1930 jo lähemmäs 11 000 ja terveydenhoito-henkilökuntaan kuuluvia naisia hiukan vähemmän. Yhdessä nämä kaksi alaa työllistivät vuonna 1940 vajaat 10 % maatalouden ulkopuolia ammatissa toimivista naisista.

Tässä käsitellyistä ammattiryhmistä vain naisopettajat työskentelivät maaseudulla. Vuonna 1910 heistä oli jo yli puolet (53 %) maaseudulla ja 20 vuotta myöhemmin kaksi kolmasosaa (68 %). Nuori opettajatar oli astunut kyläkuvaan. Terveydenhoidon alalla työskentele-

62. G.R. Snellman, *Tutkimus Suomen konttori- ja kauppa-apulaisten oloista*, Työtilastoa VIII, Helsinki 1909, s. 17.

63. Tunkelo, *ma.* s. 40; SVT XXXII:10, (Sosiaalisia erikoistutkimuksia, Tutkimus liikeapulaisten työ-, palkkaus- ym. oloista vuonna 1925), s. 18—19.

64. O.K. Kilpi, *Suomen ammatissatoimiva väestö ja sen yhteiskunnalliset luokat vuosina 1815/75, II. Kaupungit*, Helsinki 1915, s. 33.

65. Wirilander, *mt.* s. 100; *Kalenteri...*, s. 182—183.

vistä naisista työskenteli näinä vuosina kolmasosa maaseudulla.⁶⁶

Valtion virastoissa ja laitoksissa (sis. sairaalat) työskenteli vuonna 1893 kaikkiaan 849 naista, joista valtaosa oli naimattomia (81 %).⁶⁷ Alimmat konttorityöntekijät pysyivät naimattomina vielä 1920- ja 1930-luvullakin.

Koulutettujen naisten lukumäärä lisääntyi 1920- ja 1930-luvulla. Mielenkiintoinen, uusi piirre on se, että avioiduttuaankin nämä naiset usein säilyttivät työpaikkansa tai jatkoivat ammattinsa harjoittamista. Samantapainen piirre oli havaittavissa myös itsenäisten elinkeinonharjoittajien keskuudessa. Hyvää elinkeinoa ei jätetty perhettä perustettaessa. Aikaisemmilta vuosilta meillä ei ole vertailumateriaalia ja tulee myös muistaa, että nämä ryhmät olivat viime vuosisadalla pieniä. Vuonna 1930 oli opettajattarista naimisissa runsas viidesosa, lääkäreistä kolmasosa ja hammaslääkäreistä yli puolet (59 %). Sen sijaan sairaanhoitajattarista oli suurimmissa kaupungeissa naimisissa vain 3 %.⁶⁸

Naisten säädynmukaiseksi toimeentuloksi katsottiin 1800-luvun puolella valtion virat — alimmatkin —, opettaminen, pankeissa ja vakuutuslaitoksissa tapahtuva työ sekä myöhemmin myös sairaanhoitajattaren työ.⁶⁹ Säätyläisnaiset muodostivat täten julkisen hallinnon ja nk. vapaiden ammattien vähälukuisen naisvirkakunnan. Esimerkiksi vanhimmasta kansakoulunopettajistosta tehdystä tutkimuksesta ilmenee, että enemmistö seminaarien ensimmäisistä naisoppilaista oli säätyläisnaisia. He olivat yleensä käyneet tyttökoulun ennen seminaariin tuloaan. Myöhemmin myös kauppias- ja käsityöläisperheiden tyttäriä lähetettiin opettajan oppiin. Maaseudulta puolestaan tulivat seminaarien miesopiskelijat.⁷⁰

Nk. palveluammattien laajetessa ja naisten pyrkiessä yhä lukuisemmin näihin nykyisin tyypillisesti naisten ammatteihin myös niiden työntekijäin sosiaalinen tausta on laajentunut. Vuosisadan vaihteessa säätyläisnaisille sopiviksi katsotuista ammateista (erityisesti opettaja ja sairaanhoitaja) oli kehittymässä naisten "tyyppi- ja ihanneammatteja".

Eri ammattien ja toimialojen naisvaltaisuus

Maatalouden ulkopuolella ammatissa toimivat naiset kuuluivat

66. Kuten nootissa 57.

67. *Kalenteri...*, s. 185.

68. Tunkelo, ma. s. 40.

69. Katso esim. Jallinoja, ma. s. 26; Wirilander, ml. s. 58—59.

70. Aimo Halila, *Suomen vanhin kansakoulunopettajisto*.

Yhteiskuntahistoriallinen tutkielma, Helsinki 1949, s. 31.

pääasiassa palvelijattariin, sekatyöväkeen ja teollisuustyöntekijöihin.

Naisten osuus eri elinkeinohaarojen työntekijämääristä kehittyi vuosina 1880—1940 taulukossa 3 esitetyllä tavalla.

Palvelijattaren ammatti, missä työtä tehtiin seitsemän päivää viikossa, oli koko ajanjakson selvimmin naisten ammatti. Miespalvelijoiden osuus oli häviävän pieni jo 1910-luvulta lähtien. Perinteisesti naisten työtehtäviä olivat jo varhain myös siivous, pyykinpesu sekä työt kahvila- ja ravintola-alalla, jonka työntekijämäärän kasvu perustui melkein kokonaan naistyövoiman lisääntymiselle. Opettajakunnassa olivat naiset enemmistönä jo vuonna 1910, samoin terveydenhoidon alalla. Hallinnossa ja oikeudenhoidossa naisten osuus kasvoi vuosina 1910—40 hämmästyttävän voimakkaasti 6 %:sta 42 %:iin (kirkko, poliisi ja sotalaitos, joissa työskenteli vain joitakin naiskanslisteja, on jätetty huomioimatta). Kauppa, joka viime vuosisadan puolella oli hyvinkin miehinen elinkeino, on vähitellen muuttunut naisvaltaiseksi. Naisten osuus kaikista alan työntekijöistä oli vuonna 1910 jo vajaat 40 %. Kokonaisuutena ottaen vain teollisuus, rakennustoiminta ja liikenne eivät ole kehittyneet yhtä selvästi naisvaltaisiksi, vaikka teollisuudessa naisten osuus kaikista työntekijöistä nousi vuonna 1940 niinkin korkeaksi kuin 37 %. Kuitenkin näiden elinkeinojen sisällä oli ammatteja, jotka olivat pääasiallisesti naisten hallussa. Posti- ja lennätinlaitoksen viroissa naisten osuus oli noin puolet vuosina 1910—40.⁷¹

Myös teollisuuden piirissä tietyt toimialat olivat alusta alkaen naisvaltaisia tai kehittyivät sellaisiksi myöhemmin. Tupakkateollisuus oli 1880-luvulta lähtien naisvaltaisin teollisuuden ala. Vuonna 1885 sen työntekijöistä oli naisia yli 70 % ja heidän osuutensa lisääntyi aina 85 %:iin vuonna 1930. Kehitys tekstiiliteollisuudessa kulki samaan suuntaan naisten osuuden lisääntyessä tasaisesti koko ajanjakson ajan. Vuonna 1930 naisten osuus alan työvoimasta oli lähes 80 %. Yli puolet työntekijöistä oli naisia edellisten lisäksi elintarvike-, vaatetus-, graafisessa ja kemian teollisuudessa v. 1930. Teollisuudessa tapahtui naisvaltaisuuden lisääntymistä "perinteisillä" naisten työaroilla, joihin tässä luen lähinnä tekstiili-, vaatetus- ja elintarviketeollisuuden.⁷²

Työmarkkinoille oli muodostunut yhä selvemmin naisten ja miesten aloja ja tämä on vain korostunut kehityksen myötä, kuten Riitta Jallinoja on osoittanut.⁷³

Naisvaltaisuus ei välttämättä merkinnyt naisten valtaa. Vuodesta 1910 lähtien on henkilökunta väestölaskenta-aineistossa jaettu työntekijöihin ja päällystöön ynnä konttorihenkilökuntaan. Tämä vii-

71. Kuten nootissa 57.

72. Hjerppe & Schybergson, *mt.* s. 48; SVT XVIII A:37, 47, (Teollisuustilasto).

73. Jallinoja, *ma.* s. 30—35.

Taulukko 3. Naisten osuus koko työntekijämäärästä eri toimialoilla 1880–1940, (%)
 Table 3. Women's proportion of the total labour force by economic sectors 1880–1940, (%)

Toimiala Sector	1880	1890	1910	1920	1930	1940
I Teollisuus ja käsityö	11	14	31	32	32	37
II Rakennustoiminta	4	5	6	10
III Kauppa	14	20	39	40	44	49
IV Raha- ja vakuutuslaitokset	43	54	54	58
V Liikenne	0.4	0.9	8	14	14	16
VI Julkinen hallinto ¹	4	8	6	31	30	42
VII Koululaitos	32	46	57	60	65	65
VIII Terveystenhoito	37	45	66	73	76	79
IX Puhtaanapito	85	91	70
X Kahvila- ja ravintolatoiminta	54	55	76	83	86	86
XI Vapaat elinkeinot	37	39	13	39	41	38
XII Henkilöpalvelijat	74	79	93	96	97	99
XIII Sekatyöläiset	41	34	38	42	37	38
XIV Elinkeino tuntematon	55	51	42	59	65	36

1. pl. kirkko ja armeija.

I Industry and handicrafts, II Construction, III Commerce, IV Financing and insurance, V Transport and communication, VI Government services (excl. church and army) VII Educational institutions, VIII Health services, IX Sanitation services, X Cafés and restaurants, XI Free occupations, XII Domestic servants, XIII Common labourers, XIV Occupation unknown

Lähde: Taulukko 2. Prosentit on laskettu korottamattomista luvuista.

meksi mainittu ryhmä sisältää myös johtajat ja ylemmät toimihenkilöt. Tällöin ei voida suoranaisesti erottaa työn organisoijaa ja työntekijää. Vuonna 1925 liikeapulaisista tehty erikoistutkimus valaisee asiaa. Tutkimuksen mukaan johtotehtävissä olevasta konttorihenkilökunnasta oli naisia vajaa neljäsosa ja miehiä 78 %.⁷⁴ Kirjallisuudesta tiedämme, että naisia otettiin konttoreihin puhtaaksikirjoittajiksi, kirjanpitäjiksi, kanslisteiksi ja erilaisiin apulajistehtäviin, siis pääasiassa rutiiniluonteisiin suoritustehtäviin.⁷⁵ Poikkeuksena voidaan pitää vain opettajan virkoja. Naispuolisesta terveydenhoitohenkilökunnasta valtaosa (92 %) oli vuonna 1910 sairaanhoitohenkilökuntaa, naislääkäreitä oli vajaat 200. Vuonna 1940 oli naislääkärien osuus 10 % alalla olevien naisten kokonaismäärästä.⁷⁶

Syitä tähän sukupuolten väliseen työnjakoon myös teollisessa yhteiskunnassa ja palkkatyössä, on etsitty maatalousvaltaisessa yhteiskunnassa vallinneesta työnjaosta. Työnjaon perinne ilmeni muuttuvassa yhteiskunnassa kahdella tavalla. Ensiksikin naiset keskittyivät kodin ulkopuolella tehtävässä palkkatyössä pääasiassa niihin työtehtäviin, joita he olivat vuosisatoja hoitaneet kotona. He olivat valmistaneet ruuan ja vaatteet, hoitaneet ja kasvattaneet lapset, huolehtineet sairaista ja vanhuksista. Näistä toimintakentistä tuli teollistumisen myötä aste asteelta naisten aloja. Toisella tasolla sukupuolten välinen työnjako ilmeni työn organisaatiossa. Vanhassa yhteiskunnassa tuotantovälineiden hallinta ja töiden johto oli ollut miesten käsissä. Naiset toimivat lähinnä "avustavina perheenjäseninä". Tämä tehtävä siirtyi heille kuvaannollisesti sanoen myös teollisessa yhteiskunnassa. Naisten harteille tuli rutiininomainen tehdas- ja konttorityö ja miehille töiden organisointi ja valvonta myös naisvaltaisilla aloilla ja ammateissa.⁷⁷

Työväestöön vai keskiluokkaan

Seuraavaksi kysymme: ketkä naiset tekivät työtä ja minkälaista työtä he pääasiassa tekivät? Tarkasteltavan ajanjakson voimme jakaa kahteen osaan: vuosiin 1880—1910 ja aikaan 1910-luvulta eteenpäin. Ensimmäisellä kaudella, jota E.J. Hobsbawmin tavoin voimme kuvata kolmella sanalla: kaupunki, teollisuus ja työväenluokka, naisia oli pääasiassa kodin ulkopuolella työssä palvelijoina, erilaisissa tilapäistöissä ja tekstiilitehtaissa. Nämä olivat etupäässä kaupunkiammattelina. Toisessa vaiheessa edellä mainittujen ammattien suhteellinen

74. SVT XXXII:10, s. 20.

75. Katso esim. *Kalenteri...*,

76. Kuten nootissa 57.

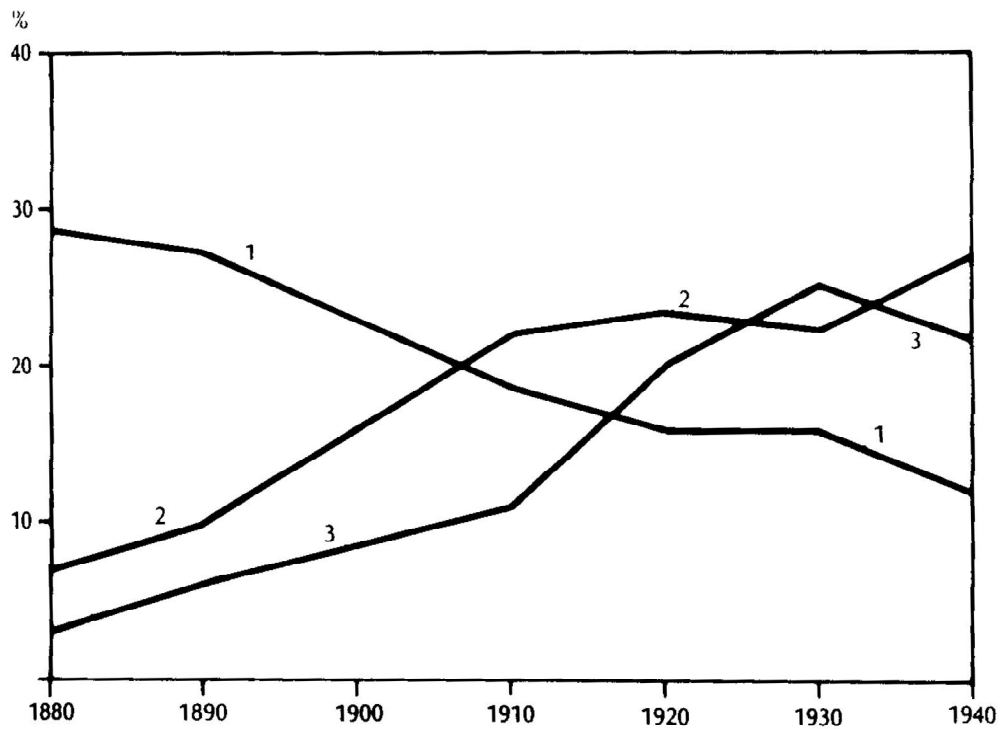
77. Katso esim. Jallinoja, *ma.* ja Hartman, *ma.*

Merkitys vähenee ja naiset jakautuivat lukumääräisesti tasaisemmin eri aloille. Erityisesti nk. keskiluokkaiset ammatit ja niiden kasvu antoivat leimansa tälle kaudelle, mikä ilmenee kuviosta 3.

Taulukossa 4 on maatalouden ulkopuolella ammatissa toimivat naiset jaettu kahteen ryhmään: työväkeen ja nk. keskiluokkaisiin ammatteihin. Maatalouden ulkopuolella ammatissa toimivista naisista kuului

Kuvio 3. *Palvelijattarien sekä teollisuuden työntekijöihin ja nk. keskiluokkaisiin ammatteihin kuuluvien naisten osuus ammatissa toimivista naisista (pl. maatalous) 1880—1940, %*

Figure 3. *The proportion of domestic servants, factory workers and so-called white-collar workers in female labour force (excl. agriculture) 1880—1940, %*

1. Palvelijattaret. *Domestic servants.*

2. Teollisuuden naistyöntekijät. *Female factory workers.*

3. Naisten lukumäärä nk. keskiluokkaisissa ammateissa. *So-called white-collar workers.* (Ks. taulukko 4. *See table 4.*)

Lähde: Taulukko 2.

Huom. Tiedot vuodelta 1900 puuttuvat kuviosta, joten vuosien 1890—1910 väli ei ole todellinen, mutta kokonaisuudessaan kuviosta selviää kehityssuunta vuosina 1880—1940.

valtaosa (97 %) vuonna 1880 työväkeen ja vain 3 % nk. säätyläisammattien harjoittajiin. Vuoteen 1930 mennessä tästä jälkimmäisestä ryhmästä oli tullut nk. keskiluokkaisten ryhmä ja sen osuus naistyöntekijöistä oli kasvanut 26 %:iin. Mutta tästä huomattavasta kasvusta huolimatta valtaosa naisista teki edelleen tehdastyötä ja erilaisia palveluksiin luettavia seka- ja aputoita.

Joan W. Scott ja Louise A. Ti My ovat korostaneet naisten työstä ja perheestä tekemissään tutkimuksissa kaupungistumisen ja teollistumisen merkinneen naisille ennen kaikkea sitä, että heille avautui kodin ulkopuolella työtilaisuuksia naisten "vanhoilla" työsaaroilla.⁷⁸ Palvelustyttönä ja pyykkärinä naiset hankkivat ansioita kodin ulko-

Taulukko4. *Ammatissa toimivat naiset (pl. maatalous sivuelinkeinoineen) ryhmiteltynä työväkeen ja nk. keskiluokkaiseen ammatteihin 1880-1940*

Table 4. *The share of manual labourers and so-called white-collar workers of the total number of economically active women (excl. agriculture and its subsidiary occupations) 1880-1940*

Vuosi Year	I Työväki		II Keski- luokkaiset ammatit		III Muut	
		%		%		%
1880	63 300	97	2 100	3		
1890	77 300	94	5 100	6		
1910	125 700	87	17 200	12	1 500	1
1920	138 900	77	36 800	20	5 700	3
1930	164 600	71	59 700	26	7 600	3
1940	245 400	73	77 600	23	14 300	4

I Manual labourers comprising: employees of industry, handicrafts and construction (the whole group in 1880-90), commerce since 1910, cafes and restaurants since 1910 (the whole group in 1880-90), sanitation services, domestic servants, as well as common labourers and women whose occupation is unknown. II So-called white-collar workers comprising: the office personnel of the sectors listed above since 1910 (commerce in total in 1880-90). Employees of financing and insurance, transport and Communication, government services, educational institutions, health services, as well as Independent free occupations excluding employees who have been included in the "others" group III.

Lähde: Ks. taulukko 2.

Huom. Työväkeen on luettu: teollisuuden, käsityön ja rakennustoiminnan työntekijät (koko ryhmä 1880—90). *kaupan palveluskunta 1910 lähtien, kahvila- ja ravintolatoiminnan palveluskunta 1910 lähtien* (koko ryhmä 1880—90), puhtaanapito, henkilöpalvelijat, sekatyöläiset ja ryhmä "elinkeino tuntematon". Nk. keskiluokkaiseen ammatteihin on luettu: edellä lueteltujen elinkeinojen toimistohenkilökunta vuodesta 1910 lähtien (kauppa kokonaisuudessaan 1880—90). Pankit ja vakuutuslaitos, liikenne, julkinen hallinto, koululaitos, terveydenhoito, vapaat elinkeinot lukuunottamatta näillä aloilla olevaa palveluskuntaa, joka on laskettu ryhmään muut.

78. Scott & Tilly, *ma.* s. 95.

puolella. Ainoan poikkeuksen muodostivat alkuvaiheessa tekstiilitehtaiden tarjoamat työt. Pääasiallisesti työtä tekivät työväenluokkaan lukeutuvat naiset, minkä voimme päätellä myös taulukosta 4. Työväkeen luettujen naisten töitä ei katsottu viime vuosisadan puolella yleensä säädynmukaisiksi naisten töiksi. Valtaosa näistä naisista oli peräisin maaseudulta, sen köyhimmästä ja omistamattomasta väestöryhmästä. Tätä väitettä tukevat tehdyt sosiaaliset erikoistutkimukset. Nuoret, naimattomat maaseutuväestöön kuuluvat tyttäret lähtivät näinä vuosikymmeninä kaupunkeihin palvelustyöiksi tai läheisille tehdaspaikkakunnille tehtaaseen.

Tuotannon koneellistuminen ei kuitenkaan välittömästi ja automaattisesti muuttanut naisten työtä. Ensimmäisenä teollistumiskautena teollisuuden ja muidenkin ammattiryhmien naistyöntekijämäärä pysyi suhteellisen vähäisenä verrattuna palvelijattariin sekä seka- ja tilapäistyötä tekeviin naisiin. 1800-luvun lopulla naisten saamista työtehtävistä ja -paikoista oli valtaosa ollut sellaisia, joihin nuori tyttö oli päässyt esteettä, oli lainsäädäntö ollut sitten mikä hyvänsä. Vaikka tiettyä yleistä koulutusta vaativat virastotyöt avautuivat naisille jo viime vuosisadan puolella, niin näiden virkojen ja toimien lukumäärä oli niin vähäinen, ettei tätä nk. ammattien avautumista naisille voida pitää teollistumisen alkuvaiheessa naisten ansiotyöhön osallistumisen tuntomerkinä.

Naisten osuus ammatissa toimivasta väestöstä oli jo 1880-luvulla korkea. Esitetyt luvut eivät kuitenkaan kuvasta naisten koko työpanosta, sillä niistä on poissa naisten tekemä kotityö. Usein tilastoihin rekisteröimättä ovat myös jääneet tilapäistyöt, joita naiset tekivät mm. perheen talouden kohentamiseksi. Olemme todenneet, että pääosa naistyöntekijöistä tarkasteltavana aikana oli nuoria ja naimattomia. Luvut kuvaavat siten ensi sijassa alle 30-vuotiaiden naisten ansiotyöhön osallistumista kodin ulkopuolella. Tällä vuosisadalla kaupungeissa naimattomat naiset melkein poikkeuksetta tekivät palkkatyötä. Oman rahan hankinta, ansiotyö vieraan palveluksessa, oli siten välivaihe varhaisnuoruuden (koulun) ja avioliiton solmimisen välillä — ainakin niillä, jotka olivat jättäneet maaseudun ja maataloustyön taakseen. Avioliiton solmimisen jälkeen nuori tehtaantyttö tai liikeapulainen jäi useassa tapauksessa vielä kotiin. Hän siirtyi siten yksityistalouden piiriin, jossa tapahtuva kotityö katsottiin tuottamattomaksi.

1880-luvulla Minna Canthin työmiehen vaimo teki tilapäisiä pesuja parsimistöitä, jotta olisi saanut hankituksi ruokaa perheelleen. Juhani Ahon papin tytär kapinoi, mutta alistui kohtaloonsa aikana, jolloin hänen yhteiskuntaluokkansa tytöillä ei ollut paljon muita mahdollisuuksia kuin avioliitto. Entä mikä olisi ollut tilanne 1910-luvulla? Nuori tyttö, tuleva työmiehen vaimo, on työssä tehtaassa,

solmii avioliiton, jää kotiin hoitamaan 4—5 lasta ja palaa perheelle lisäansioita hankkiakseen töihin sahalle tai yötyöntekijättäreksi tehtaaseen. Tai sitten hänen ansiolähteenään on siivoojan tai pesijättären työ, jolloin hän putoaa usein tilastojen ulkopuolelle. Sosiaaliselta asemaltaan hän on, kuten kanssasisarensa 30 vuotta aikaisemmin, edelleen työmiehen vaimo. Hänen elämänsä kulku määräytyy perheen koon ja tarpeiden mukaan. Hänen oma ansiotyönsä vieraan palveluksessa ei ole hänen asemansa mittari.

Papin tyttären me sijoitamme 1910-luvulla jo opiskelijaksi yliopistoon, jossa naiset saivat opiskeluoikeuden vuonna 1901. Avioiduttuaan hän jatkaa useammin kuin työmiehen vaimo usein pitkänkin koulutuksen vaatinutta ammattiaan. Hänen sosiaalisen asemansa määrittäminen ei ole enää niin yksiselitteistä kuin "työmiehen akan", mutta pääpiirteissään hänen asemansa ja arvostuksensa määräytyvät aviomiehen aseman perusteella.

Mutta mitä me teemme Juurakon Huldalle 1930-luvulta? Kirjailijan, Hella Wuolijoen, sanoja käyttäksemme määrittelemme hänet myös tilastoilmiöksi — mutta julkisen hallinnon "herrahissiin".

From a domestic to an office worker — women's participation in work 1880—1940

Summary

This article focuses on women's input in wage labour from 1880 to 1940. The study does not, however, include a coverage of female workers engaged in agriculture mainly because of insufficient Source material. The aduced figures in the article are derived from data on population censuses of 1880—1940.

In 1880, female wage labourers made up 36 per cent of the country's economically active population (excluding agricultural workers). Women's proportion has been relatively high ever since — standing at just below 40 per cent. In the early stages of industrialization women's chances for earnings outside the home were quite limited. Wellnigh the only feasible way was to move into a town and find employment as a maid. Hence, Finnish towns, whose share of the country's total population in the mid-nineteenth century was about 6 per cent, had 9.000 female servants in 1845, and the number rose up to 13 000 in the next thirty years. Domestic service provided a source of livelihood for approximately 13 per cent of the whole urban population in 1840—1870 which roughly equalled the percentage of those engaged in commerce or transportation. Big cotton mills were first introduced to Finland in the 1840's. These mills employed women and children in

female factory workers totalled 5 400 in 1875. That means that female servants and maids outnumbered women in manufacturing industry nearly three fold at a time when the majority (90 per cent) of the Finns was occupied in farming and lived in the countryside. Since the late nineteenth century, women's share increased in all sectors. The most significant increase took place in the number of women working in industry, domestic service, commerce and catering. Unspecified groups (eg. "common labourers" and "occupation unknown") continued to remain large.

As early as in 1910, industry and handicrafts were employing 34 300 women ie. 24 per cent of all economically active women outside of farm work. The corresponding figures for maids in the same year were 26 400 and 18 per cent. In 1940, the number of women engaged in commerce was equivalent to that of maids, viz. 40 000. Health service and education employed only a few women in the nineteenth century (in 1880, 930 all told), and on the whole, the employment in these sectors was limited for both sexes. However, at the dawn of the twentieth century, a school teacher and a nurse had become women's "ideal professions", and as early as in 1910 these sectors employed 8 400 females.

Within manufacturing, textile industry had attracted most female employees since the very beginning of industrialization ie. since the 1840's. And that type of work continued to allure female minds till the 1920's. In Finland a significant number of women also accepted work traditionally reserved for men. This work was often in hard jobs such as in plywood- and saw-mills and paper mills (in 1930, 31 per cent of all women in manufacturing).

The most female dominated branches were tobacco and textile industries where women's share reached 70—80 per cent by the beginning of this century. Subsequent to them came manufacture of clothing apparel and foodstuffs (in the former, women's share of the labour force was 74 per cent and in the latter 56 per cent in 1930). Construction as well as transport and communication remained explicitly male dominant, as denoted in Table 3. Within transport and communication, the majority of women worked in postal and telegraph offices and for telephone companies. Approximately a half of the employees in these branches were females in 1910—1940. In the other branches listed in Table 3, women's numerical proportion followed the general increase in the labour force from the 1910's on. By 1910, women's input in commerce rated some 40 per cent of the total work force. And catering advanced almost entirely due to the increasing female participation. Women's share among workers in cafes and restaurants was as high as 76 per cent already in 1910.

The most typical female dominant profession was that of a maid. Only an insignificant number of servants *were* men in twentieth century Finland. By 1910 a half of the teachers were women. And, compared to the other sectors women's share in education was exceptionally big also in rural areas, whereas other sectors of work surveyed in this article aggregated explicitly in towns.

Between 1880 and 1940 young, unmarried women secured salaried employment outside of the home. However, there *are* only little data available on the age and marital status of large groups designated as "common labourers and occupation unknown". An interesting feature in women's work participation was that women running their own enterprise and having high level education seldom discarded their occupation after marri-

age. This pattern, in many cases, becomes discernible from the statistics of the major cities in 1930.

At that time, 38 per cent of female entrepreneurs were married, the percentages for teachers and physicians were 20 and ca. 30 respectively, and for dentists as high as 59 per cent. A gainful and rewarding occupation was not foreseen because of a marriage. On the other hand, women in the lowest paid levels of employment were young and unmarried. According to the same study, the rate of married women in actual manufacturing industry was low, and only 3 per cent of nurses *were* married. The proportion of married women among all female labourers increased slightly during the first decades of this century. Simultaneously, the number of young women workers, under 20 years of age, declined.

Between 1880 and 1910, women's participation in work outside of the home concentrated primarily in domestic service, various casual odd jobs and in textile industry. It can be said that 97 per cent of all economically active women outside agricultural work in 1880 were engaged in manual labour. By 1910, their proportion dropped by 10 per cent units (Table 4). Although the majority of employed women in 1910-1940 still engaged in manual labour, women's share of so-called white-collar workers (office clerks, teachers, nurses etc.) increased to one fifth of all employees excluding agricultural workers during the period (in 1930, 26 per cent of all economically active women outside farming). The prototype of the Finnish female worker in the 1930's and 1940's was a young, unmarried female factory worker employed by either saw-mill or textile factory. In the earlier decades she would have been exclusively a young domestic servant, if the groups "common labourers" and "occupation unknown" are not taken into account.